

Олександр Гріненко,
Микола Денежкін,
Олег Кутовий

Мобілізаційна підготовка національної економіки в контексті сучасних воєнних конфліктів

Стаття присвячена питанню необхідності перегляду завдань мобілізаційної підготовки національної економіки для задоволення потреб оборони держави в умовах збереження воєнної сили як інструменту силової політики та появи нових рис сучасних воєнних конфліктів.

Минуло понад двадцять років з моменту створення незалежної держави Україна. За цей час чисельність Збройних Сил України (ЗСУ) скоротилася більш як у чотири рази, змінилися їх якісний склад і завдання, відбулися зміни в оборонно-промисловому комплексі. Але формування державного замовлення на особливий період з метою поновлення втрат, поповнення витрат і надання послуг військовим формуванням відбувається, виходячи з традиційного змісту керівних документів планування бойової та мобілізаційної готовності, бойового застосування військ (сил), норм забезпечення військовим майном на воєнний час та в операціях ЗСУ тощо. У всіх провідних країнах світу на державному рівні під час визначення завдань і потреб у процесі формування системи ресурсного забезпечення динамічно взаємодіють, впливаючи одна на одну, можливості політики, економіки, воєнної організації держави, тобто вирішується завдання збалансування потреб і можливостей. Але на всі три складові впливає можливий характер майбутніх воєнних конфліктів, у які може бути втягнута держава.

Автори вважають за доцільне переглянути підходи до вдосконалення наявної системи мобілізаційного ресурсного планування з урахуванням наведених факторів впливу.

Сучасні воєнні конфлікти та їхній вплив на мобілізаційні спроможності національної економіки

Відповідно до положень Воєнної доктрини України, затвердженої Указом Президента України № 390/2012 від 8 червня 2012 р., Україна може бути втягнута у воєнні конфлікти (збройний конфлікт на державному кордоні, локальну війну, регіональну війну) [1].

Для зручності подальших міркувань поняття «збройний конфлікт на державному кордоні» пропонується розглядати в ширшому аспекті, а саме – як сукупність дій сторін у просторово обмеженій прикордонній смузі, які мають характер спостереження, ведення всіх видів розвідки, демонстрації сили угруповання тактичного або оперативного-тактичного рівня, вогневого впливу окремих тактичних груп, підрозділів наземних, повітряних, морських засобів ураження, дій підрозділів спеціального призначення. Прикладами збройних конфліктів на державному кордоні можуть бути бойові дії кількох військових частин збройних сил Китаю та СРСР біля о. Даманський; події на кордоні Російської Федерації та України біля о. Тузла; на кордоні Румунії та України навколо о. Зміїний; прикриття військовим угрупованням державного кордону України під час Придністровського конфлікту та дії навколо островів і на кордоні між КНДР та Південною Кореєю. Під час зазначених збройних конфліктів заходи військової мобілізації та мобілізації національних економік не проводилися з причин короткої тривалості конфліктів, обмеженості залучених угруповань військ (сил) та незначних витрат матеріальних засобів

і втрат. Залучені війська діяли за штатами мирного часу або у складі зведених формувань. Для матеріально-технічного забезпечення були використані ресурси поточних запасів мирного часу або військові запаси.

Звідси висновок: при вирішенні завдань припинення збройного конфлікту на державному кордоні та примушення конфліктуючої сторони до миру залучати потенціал мобілізаційної складової національних економік не виправдано.

Воєнна доктрина України передбачає можливість переростання збройного конфлікту на державному кордоні країни в локальну війну. Локальна війна – це війна, обмежена за своєю політичною метою, просторовим розмахом, кількістю учасників та сил і засобів, що застосовуються [1]. Негативні наслідки локальної війни для національної безпеки України можуть оцінюватися як катастрофічні [1]. Це можна пояснити тим, що навколо кордонів України, за винятком Молдови, розташовані держави, котрі належать до певних воєнно-політичних блоків.

Військові події, які відбувалися в африканському Малі у 2013 р., показали, що інтереси Франції в зазначеному регіоні, далекому від Європи, допомагали відстоювати контингенти військ (сил) інших країн НАТО. Виходячи із цього, можна припустити, що виникнення збройного конфлікту між Україною та однією з країн – членів блоку НАТО може призвести до застосування проти України сили декількох країн Альянсу. За аналогією, не виключається можливість розвитку воєнного конфлікту з однією з країн – членів ОДКБ. Таким чином, залучення мобілізаційного потенціалу національної економіки в момент локальної війни буде тотожним його залученню під час регіональної війни.

Воєнною доктриною України також передбачається можливість виникнення навколо державних кордонів регіональної війни. Регіональна війна – це війна за участю двох або кількох держав (груп держав) одного регіону, яка переважно зачіпає інтереси країн, розташованих у ньому. Вона може бути результатом ескалації локальної війни або збройного конфлікту на державному кордоні. Негативні наслідки регіональної війни для національної безпеки України можуть оцінюватися як незворотні [1]. Прикладом сучасної регіональної війни може бути війна в Югославії у 1999 р.

Розвиток високоточної зброї, перехід воєнних дій у повітряно-космічний простір, суттєве підвищення дальності дії ударних ракетних та авіаційних засобів ураження визначають кардинальне розширення просторових показників збройної боротьби. Їх збільшення, підвищення ступеня керованості, стрімке зростання ролі інформаційного фактора та дій у космосі, широке застосування керованої зброї зумовили виникнення концепції «керованої війни». Зазначена концепція передбачає два-три етапи загального сценарію досягнення політичної мети воєнними діями [2].

На першому етапі до початку бойових дій посилюється інтенсивність ведення розвідки, інформаційної боротьби та спецоперацій, розгортаються системи управління ударних угруповань з метою деморалізації військ і населення потенційного супротивника. На другому етапі з початком бойових дій масово застосовуються можливості радіоелектронної, повітряно-космічної зброї та сил спеціальних операцій з метою отримання незворотних переваг у повітряно-космічному просторі, певних регіонах та акваторіях. На третьому етапі (за необхідності) здобувається перевага на суші за рахунок спільних дій видів збройних сил шляхом проведення повітряно-наземної операції з метою закінчення бойових дій та примушення супротивника до миру.

Першим прикладом «керованої війни» була війна багатонаціональних сил проти Іраку в зоні Перської затоки; за сучасною класифікацією вона має назву «війни національних інтересів» [2].

Ту війну можна розділити на три етапи. Перший – операція «Щит пустелі» (7 серпня 1990 р. – 16 січня 1991 р.): зосередження сил коаліції проти Іраку, підготовка військ; тривалість операції 163 доби. Другий – операція «Буря в пустелі» (17 січня – 23 лютого 1991 р.): повітряна наступальна операція сил коаліції, вирішальний етап війни; тривалість операції – 38 діб. Третій – операція «Меч пустелі» (24–28 лютого 1991 р.), повітряно-наземна наступальна операція, введення в битву наземного угруповання міжнародних національних сил; тривалість операції – п'ять діб. Іракська армія зазнала суттєвих втрат і була деморалізована. Через дванадцять років військами коаліції була проведена воєнна операція «Іракська свобода» (20 березня – 15 квітня 2003 р.), яка тривала 27 діб. Союзники розпочали наземну наступальну операцію раптово, без проведення тривалої повітряної кампанії. Плацдармом для вторгнення став Кувейт. При цьому нафтопереробні заводи, нафтосховища, енергетична і транспортна інфраструктура не були об'єктами ударів. За підсумками операції збройні сили Іраку перестали існувати, було змінено політичне керівництво країни, контроль над регіоном перейшов до сил НАТО [3].

Другим прикладом сучасних «війн національних інтересів» є військова операція НАТО проти Союзної Республіки Югославії – операція «Союзна сила» (24 березня – 9 червня 1999 р.); тривалість операції – 78 діб. Планування повітряної військової операції почалося в червні 1998 р., тобто операція готувалася близько календарного року. План операції виключав застосування сухопутних сил. Водночас у сусідніх з Югославією країнах була розташована значна кількість військ НАТО. Загалом для участі в операції виділялися 430 літаків, з яких 344 – бойові, і близько 450 крилатих ракет. Авіації країн антиюгославської коаліції не вдалося завдати суттєвих втрат сухопутному угрупованню армії Югославії. Більшість ударів НАТО були спрямовані на знищення важливих державних об'єктів промисловості та транспортної інфраструктури. Були зупинені транспортна

й енергетична системи, комунальне господарство держави. У результаті бомбардувань близько 500 тис. осіб з місцевого населення залишилися без роботи. При цьому була знищена економіка Сербії, зломлений моральний дух населення, зроблене безглуздим подальше військове протистояння. У створених умовах можливостей для використання мобілізаційного потенціалу національної економіки не було. Знищити військовий потенціал колишньої Югославії не вдалося, але мета війни була досягнута, було змінено політичне керівництво країни, а контроль над регіоном перейшов до сил НАТО [4].

Наступним прикладом сучасних «війн національних інтересів» є військова операція НАТО в Лівії «Одісея. Світанок» (лютий – жовтень 2012 р.); тривалість бойових дій – 240 діб. Лівійська війна мала певну суттєву відмінність від попередніх війн, котрі велися США і НАТО. Офіційно діючою силою, яка склала основу антиурядової опозиції, стали «об'єднані повстанці», репрезентовані найманцями з різних країн, представниками світових терористичних організацій.

Повітряні удари авіації НАТО розпочалися після прийняття ООН резолюції про встановлення безпольотної зони над територією Лівії. Активна фаза повітряної операції тривала 13 діб (до 31 березня 2011 р.). Упродовж цього часу під ударами сил НАТО механізовані, танкові, артилерійські, протиповітряні, авіаційні з'єднання та інші військові частини зазнали суттєвих втрат. Застосування їх у подальшому в умовах повного панування в повітрі авіації коаліції стало безперспективним. Бойові дії зосередилися на суші із застосуванням стрілецької зброї в умовах кількісного та якісного домінування антиурядових сил. Ніколи раніше така кількість різномірних сучасних озброєнь та військової техніки (ОВТ) не використовувалася так інтенсивно й разом під час однієї воєнної кампанії. Водночас нафтопереробні заводи, нафтоосховища, енергетична і транспортна інфраструктура не були об'єктами ударів. За підсумками операції збройні сили Лівії зазнали суттєвих втрат, було змінено політичне керівництво країни, а контроль над регіоном перейшов до сил НАТО [5].

Наведені приклади останніх воєнних конфліктів свідчать про стійку тенденцію до ширшого застосування найсучасніших засобів збройної боротьби, незважаючи на їхню вартість. Загалом воєнні конфлікти третього тисячоліття радикально відрізняються від війн минулих століть. Сучасним воєнним конфліктам притаманні такі риси, котрі впливають на вирішення традиційних завдань промисловості національної економіки:

- ведення бойових дій переважно за володіння густонаселеними містами та об'єктами промислової інфраструктури, які мають стратегічне значення;
- ведення бойових дій на всій території держави, у якій виник конфлікт;
- збільшення складності підготовки до бойових дій і зменшення термінів фаз їх ведення;

- широке застосування новітніх систем ОВТ, високо-точної зброї, засобів повітряного нападу;
- високий ступінь одночасного ураження військ та об'єктів на всю глибину ведення воєнних дій;
- зростання впливу міжнародних безпекових організацій на темпи й інтенсивність перебігу воєнних конфліктів;
- набуття складом угруповань військ (сил) навіть у збройних конфліктах низької інтенсивності багатонаціонального та коаліційного характеру;
- масові втрати ОВТ та МТЗ (більшість із яких незворотні) стороною, котра обороняється, які відбуваються за короткий час.

Наведене дає підстави стверджувати, що сьогодні найімовірнішими можуть бути «керовані війни» з метою:

- знищення військового потенціалу, зміни політичного керівництва держави для оволодіння ресурсами та встановлення контролю над регіоном;
- знищення економічного потенціалу, створення умов, у яких ведення подальшого воєнно-політичного протистояння втрачає сенс, а також зміни політичного керівництва держави та встановлення контролю над регіоном.

Таким чином, у випадку знищення військового потенціалу та зміни політичного керівництва держави мобілізаційні спроможності національної економіки будуть непотрібні; у разі знищення економічного потенціалу держави мобілізаційні можливості національної економіки (промисловості) перестануть існувати.

Актуальні проблеми функціонування оборонно-промислового комплексу держави в умовах ведення воєнних конфліктів

Розгляньмо залежність змісту можливих мобілізаційних завдань національної економіки від часових показників підготовки супротивника до нападу та від тривалості активної фази воєнних дій.

Таблиця 1

Часові показники фаз підготовки і тривалість воєнних конфліктів сучасності

Країна	Назва операції	Тривалість фази підготовки	Тривалість активної фази
Ірак	«Щит пустелі»	163 доби	
Ірак	«Буря в пустелі»		38 діб
Ірак	«Меч пустелі»		5 діб
Ірак	«Іракська свобода»	близько календарного року	27 діб
Югославія	«Союзна сила»	близько календарного року	78 діб
Лівія	«Одісея. Світанок»	близько півроку	13 діб

Наведені в таблиці 1 дані показують, що часові показники підготовки до нападу становлять від шести

місяців до календарного року. Тривалість активної фази воєнних дій – від декількох тижнів до трьох місяців.

Фаза підготовки до проведення операції проходить відкрито, при цьому відбувається накопичення необхідного наступального потенціалу для гарантованого проведення переможної активної фази. Наміри країн – учасниць агресії не приховуються, підкріплюються резолюціями співдружностей. Весь світ спостерігає за розвитком ситуації.

У свою чергу, притаманним для розглянутих воєнних конфліктів є неефективне використання часу тими, хто обороняється, для підготовки до відбиття нападу. Це відбувалося через пасивність політичного керівництва країн, їх міжнародну політичну ізоляцію, відсутність союзників, ресурсів та сучасних технологій з виробництва ОВТ, передусім протиракетних та протиповітряних. Тому сьогодні зростає необхідність інтенсивного використання потенційних можливостей загрозливого періоду для ефективної підготовки до війни. Загрозливий період – це період поступового або раптового загострення обстановки; зазвичай він безпосередньо передує початку війни. У цей період здійснюються заходи з переведення національної економіки на роботу в умовах воєнного часу, проведення повного або часткового стратегічного розгортання збройних сил, підвищення їхньої боєздатності [6].

У контексті наведеного розгляньмо можливість мобілізаційних потужностей промисловості національної економіки. Вважається аксіомою, що напередодні війни забезпеченість збройних сил ОВТ, іншими матеріально-технічними засобами (МТЗ) повинна наблизитися до 100% потреб воєнного часу, наявністю військових, оперативних і стратегічних запасів за встановленими нормами. Зазначене вирішується в мирний час потенціалом галузей національної економіки та закупівлями за кордоном того, що не виробляється або виробляється в кооперації.

Раніше під час тривалих війн логічним було розпочинати розконсервування мобілізаційних потужностей промисловості в загрозливий період напередодні війни. Постає питання: а чи є сенс робити це сьогодні позаблоковим країнам? Наприклад, технологічний час виготовлення винищувача F-15 складає три роки, танка «Абрамс» – 22 місяці. Ці терміни залежать насамперед від високої складності сучасного озброєння. Ускладнився сам виробничий процес, зросли вимоги до кваліфікації робочої сили, збільшився час виготовлення вузлів і деталей, зменшилися допуски при обробці матеріалів, значно змінилися конструктивні схеми озброєння. Виготовлення сучасних систем озброєння потребує формування складних багаторівневих виробничих зв'язків. Навіть порівняно простий за конструкцією 155-міліметровий артилерійський високоточний снаряд «Копперхенд» налічує 1200 деталей. Американці давно зрозуміли неможли-

вість підтримання мобілізаційної готовності, тим більше, резервних потужностей промисловості з виробництва складних систем озброєння (високоєфективних). Так, заступник міністра оборони США з питань резервів і тилу Лоуренс Корб ще в 1983 р. писав: «Програма виробництва винищувача F-15 охоплює близько 300 великих субпідрядників тільки першого рівня, а загальна кількість задіяних у виробництві літака фірм складає тисячі» [7]. Як наслідок, тривалість виробництва сучасних зразків ОВТ у декілька разів більша за наведену тривалість фази підготовки і тривалість фаз військових конфліктів разом узятих. Крім того, малоімовірно є можливість виробництва стороною, що обороняється, складних зразків ОВТ в умовах сучасних воєнних конфліктів, характерні риси яких наводилися вище.

Потрібно мати на увазі, що виробництво озброєння за замкнутим циклом на підприємствах України можливе тільки в обсягах близько 8–12% від загальної номенклатури постачання продукції танкобудування, виробництва військово-транспортних літаків, авіаційного двигунобудування, морського газотурбобудування, виробництва радіолокаційної техніки, протитанкових ракет, ракет малої та середньої дальності класу «повітря-повітря», техніки радіоелектронної боротьби [8]. При цьому близько 50% вузлів, агрегатів, інших комплектуючих (залежно від зразка озброєння) українському оборонно-промислому комплексу постачають закордонні підрядники. В умовах політичної ізоляції та економічних санкцій це теж стає великою проблемою.

Виникає також питання, де взяти решту 92–88% ОВТ і МТЗ? Як свідчить проведений аналіз, в умовах позаблоковості держави та відсутності договорів, підписаних у мирний час на особливий період, постачання ОВТ і МТЗ з-за кордону буде малоімовірним. Країна змушена розраховувати тільки на свої сили й мати для цього значні потужності мобілізаційної складової промисловості. З іншого боку, щорічна завантаженість оборонно-промислового комплексу замовленнями військових формувань держави становить менше 10% його потенціалу [9]. Причина цього – не тільки обмеженість їхніх фінансових можливостей. Основна причина в тому, що зазначений потенціал був частиною потенціалу колишнього СРСР і понад 30–40 років не адаптувався до сучасних потреб нашої держави. Значна кількість технологій на підприємствах є застарілими й не дають змоги використовувати їх під час виробництва перспективних зразків ОВТ. Тому утримувати мобілізаційну складову для таких підприємств з економічного погляду – просто катастрофа. З погляду інноваційної та інвестиційної привабливості підприємства промисловості національної економіки України мають бути високотехнологічними, здатними до рентабельного малосерійного виробництва й орієнтованими на випуск продукції подвійного призначення з високим рівнем конкурентоспроможності.

Висновки та рекомендації:

- в умовах сучасних воєнних конфліктів у позаблокових державах відсутній час на виконання мобілізаційних завдань промисловим сектором національної економіки;
- відсутність належного наукового, конструкторського, технологічного, виробничого потенціалу та інженерно-технічних працівників у позаблокових державах не дає їм змоги виробляти й ремонтувати основні зразки озброєння, ракет і боєприпасів навіть за умов наявності часу;
- для створення передумов для поповнення втрат і витрат військ (сил) у сучасних воєнних конфліктах необхідно максимально ефективно використовувати мирний час та загрозовий період;
- в умовах раптового нападу супротивника та масових втрат озброєння, техніки й матеріальних ресурсів єдиною можливістю виконати завдання оборони держави стає накопичення заздалегідь у мирний час прогнозованої кількості озброєнь та матеріальних засобів;
- наближення властивостей сучасної зброї, за ефективністю рівної зброї масового ураження, вимагає приділяти більше уваги розосередженню накопиченої перспективної ефективної зброї;
- виконання узгоджених державних програм будівництва й розвитку Збройних Сил, розвитку ОВТ, реформування й розвитку оборонно-промислового комплексу та планів військово-технічного співробітництва з іншими країнами поступово нададуть змогу максимально наблизити можливості держави до потреб військових формувань у ресурсах для поповнення втрат, витрат, надання послуг під час виконання завдань за призначенням.

Перелік літератури

1. Воєнна доктрина України. Указ Президента України № 390/2012 від 8 червня 2012 р.
2. Мосов С. Война или мир – выбор за человечеством / С. Мосов. – К. : Издательский дом «РУМБ», 2007. – С. 205, 219–232, 241.
3. Иракская война [Электронный ресурс]. – Режим доступа : Ru.wikipedia.org/wiki/.
4. Война НАТО против Югославии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : Ru.wikipedia.org/wiki/#DJ,gr.DO.
5. Операция ВВС стран НАТО против Ливии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.sukhoi.ru/forum/archive/index.php/t-67678p4.html?s=d7c311d823a51a4b60d7c5469a4623ab>.
6. Словник основних термінів та скорочень, які використовуються в НАТО / Міністерство оборони України. – К., 2004. – 226 с.
7. Подготовка экономики страны к войне вчера и сегодня. Анализ 2010 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.vpk-news.ru/hot/concepts/21092>.
8. Гурак С. ОПК: ключові аспекти / С. Гурак // Оборонний вісник. – 2010. – № 9. – С. 18–19.
9. Бегма В. М. Військово-технічна та оборонно-промислова політика України в сучасних умовах: аналіт. доп. / В. М. Бегма, О. О. Свергунов ; упоряд. В. М. Маркелов, [за ред. В. М. Бегми]. – К. : НІСД, 2013. – 112 с.

Надійшла до редакції 20 травня 2013 р.